

RODICA MARIAN

VIZIUNEA LUI SEXTIL PUȘCARIU ASUPRA EMINESCIANISMULUI

Susținând că împrumuturile „nu devin constitutive pentru personalitatea lui Mihai Eminescu, ci rămân elemente de conștiință suprapuse, prin natura lor poate tocmai contrare substanței sufletești intime a poetului”, Lucian Blaga (1944, p. 321) abordează fenomenul Eminescu prin analiza determinantelor stilistice abisale descoperite și în stratul *duhului* nostru popular. Aceste determinante – mai ales aspectul aceluși sentiment al destinului care caracterizează singurătatea stelară a ciobanului român – sunt percutant tratate în celebrul studiu intitulat *Spațiul mioritic*. În aceeași ordine de idei trebuie reamintite și concluziile lui D. Popovici privind influențele filosofice sau literare care, la M. Eminescu, au avut funcția „să ajute pe poet să se regăsească”, adică să-și precizeze și să-și fortifice spiritul reflexiv și „înclinările sale originare către absolut și nemărginire” (Popovici 1968, p. 341).

În contextul exegezei eminesciene, caracterul național al operei poetului a fost și este o coordonată supralicită, fără să se axeze întotdeauna pe substanța lirică autentică a autohtonismului. Foarte recent, Ion Vianu confirmă blocada îndărătnică care-l fixează pe Eminescu în postura de „cel mai mare naționalist român”, circumscriind naționalismul ca o componentă a ideologiei române și justificând-o tocmai prin conținutul tutelar al creației eminesciene:

„Opera lui este impregnată de sentimentul dureros-romantic al degradării naturii întinate de o civilizație odioasă. [...] Eminescu îl vede pe român [...] ca pe un perdant absolut într-o lume în care natura, în splendoare ei virginală, este menită unei esențiale ruini” (Vianu I. 2013).

Citând niște versuri care deplâng faima trecută a țării, criticul Ion Vianu sesizează numai paseismul poetului, nu și aplecarea spiritului său spre forța renăscătoare a naturii, ca un element compensator al stării sale sufletești. Chiar în citatul ales de critic ca ilustrare a ruinii naturii și lumii, ca sentiment „adânc și incurabil melancolic”, există, la o atentă lectură semantică, o subiacentă dar reală încredințare a unui rol protegitor în însăși simbolistica *codrului*, motiv atât de eminescian, care este în acest context poetic semnificativ augmentat în propensiunea marcată de ultimul vers, respectiv de semnificativa *creștere* a codrilor: *Săracă Țară-de-Sus / Toată faima ți s-a dus. / Acu cinci sute de ai / Numai codru îmi erai, / Împrejur nășteau pustii, / Se surpau împărății, / Neamurile-mbătrâneau, / Crăirile se treceau, / Numai codrii tăi creșteau...*

Receptarea în valorizare analitică a *creșterii codrilor* ca un semn al ruinii și al degradării civilizației este desigur un reflex al mentalității tipic occidentale care învestește un sens pozitiv în viziunea necesar progresistă a lumii, respectiv cel al dez-

voltării tehnico-civilizatoare presupusă ca fiind singura salvatoare a evoluției omnirii. Or, în credința mea, mentalitatea eminesciană și însăși spiritualitatea sa, modul de înțelegere a ființării în lume la care conștiința poetului aderă provin dintr-un alt areal de simțire și de gândire, respectiv dintr-un alt areal de concepere a lumii. De fapt, complexitatea personalității lui Eminescu, precum și mentalitățile pe care le împărtășea Eminescu au fost teme care au despărțit pe mulți exegeți ai operei sale, radicalizând adesea coordonatele ei fundamentale. Printre emblematicele caracterizări ale eminescianismului sunt, pe de o parte, pesimismul, naționalismul, postura de geniu romantic neînțeleș, dar și, pe de altă parte, elanul vitalist înalt, spiritul reflexiv, entuziast și optimist, luptător încrezător, observator detașat, stoic etc. Cum am mai arătat în urmă cu un deceniu (cf. Marian 2003a), în ambivalența eminesciană se inserează și alte trăsături ale spiritului și simțirii eminesciene, cum ar fi seninătatea și un anume sentiment de indiferență, dacă nu chiar de dispreț, față de lumea instituționalizată¹, cu valorile ei de eficiență, ca și tema constantă a operei eminesciene, observată cu finețe de Ioana Bot, într-un context cu totul deosebit de intențiile noastre, și care ar fi „aceea a deriziunii oricărui orizont de receptare”, temă diferită de „toposul romantic al geniului neînțeleș” (Bot 2003, p. 35). Iritarea cu care D. Caracostea taxează opiniile lui T. Vianu, în epoca anilor 1930, contrazi-cându-le în numele unor repere care favorizează imaginea tipică a geniului romantic, pledează pentru distanța instalată între absolutizarea trăsăturilor romantice „apusene” și relevarea în compoziția sufletească a lui Eminescu a acelor reacții care vădesc însușirile sale de om „al acestui pământ răsăritean”. T. Vianu, prin lucrarea sa *Poezia lui Eminescu*, este considerat de D. Caracostea ca reprezentant al tinerei generații de cercetători ai operei eminesciene, fiind ilustrativ „pentru erorile la care ajungi când desfaci poezia de expresia ei” (Caracostea 1980, p. 125), acuză nefondată în sine, după opinia mea și după cum se poate imediat constata, dar motivată de tendința stilisticianului T. Vianu de a pleda pentru un M. Eminescu în opera căruia „soarta rezervată geniului”

„[...] nu încarcă sufletul său cu sentimentul unei conștiințe ofensate, dar cu atât mai puternice, și care în epoca marilor pesimiști al Apusului echivalează cu un fel de a afirma viața și valoarea personalității” (*ibidem*, p. 141).

Această seninătate afirmată de criticul Tudor Vianu și în exegeza *Luceafărului* nu convine viziunii interpretative în grilă romantică, pentru că nu exaltă personalitatea.

Se cuvine să inserez în această ordine de idei un fapt de istorie literară aproape uitat. Este vorba de textul unui discurs festiv (1909/1974)² din tinerețea lui Sextil Pușcariu, eminent lingvist și critic, care a fost poate primul interpret adecvat al ro-

¹ Disprețul față de lume este un leit-motiv al biografiilor eminesciene, dar acest dispreț este adesea racolat de superbia romantică.

² Textul reproduce discursul festiv pe care Sextil Pușcariu l-a rostit în sala teatrului din Cernăuți, în seara zilei de 4 iulie 1909, în cadrul festivalului comemorativ prilejuit de împlinirea a 20 de ani de la moartea lui Eminescu.

mânismului eminescian, demonstrat cu obiectivitate, fără patetism și repudiind notele declamatorii, forțate și artificial expansive ale criticii vremii. Atunci când S. Pușcariu scria că

„Eminescu e înainte de toate poet *român*, în nici una din operele literaturii noastre nu se oglindă atât de întreg sufletul românesc, nimene n-a izbutit să cuprindă în versurile sale sinteza tuturor însușirilor noastre etnice [...]” (Pușcariu 1924, p. 526),

înțelegerea sa asupra marelui poet cuprinde argumente complex adâncite, unele aproape coincidente cu ceea ce mai târziu L. Blaga va defini ca fiind constitutiv pentru personalitatea lui M. Eminescu. Procesul acesta al revelării sufletului românesc începea pentru Sextil Pușcariu cu „cunoașterea imediată a țaranului român, al cărui sânge curgea și în vinele lui”, experiență conștientă și reală și în același timp intuitivă:

„El a cutreierat toate regiunile locuite de români, a cunoscut poporul vorbind cu el, i-a ascultat tradițiile, i-a văzut *din proprie intuiție* obiceiurile, i-a priceput dorințele și i-a cules cântecele [subl. n.] (*ibidem*)”.

Trebuie să subliniez în acest citat îmbinarea resurselor ce propulsează duhul eminescian în sufletul românesc, intuiția la care se referă S. Pușcariu nefiind prea depărtată de izvoarele abisal inconștiente invocate de Lucian Blaga.

Am comentat cu alt prilej prioritatea și caracterul actual valid al poziției lui Sextil Pușcariu (Marian 2003b) față de geniul eminescian, puterea de a-i contura complexitatea, și poate, până la urmă, de a-l scoate chiar din orice canon.

Justețea, acuratețea și finețea analizei lui S. Pușcariu se extinde la păgubitoarea exagerare de după M. Eminescu a principiului naționalității în artă, care era atât de măsurat și demn formulat teoretic de poet, și mai ales atât de convingător pus în practică în versurile sale, prin care vorbește inimii noastre, „unde rămân pe veci să-pate impresiile cu adevărat puternice”. Sextil Pușcariu subliniază că, în privința proiectului și formulelor conștiinței etnice, „minte luminată a lui Eminescu a cunoscut hotare peste care nu putem trece”, orice îngroșare conducând la compromiterea ideii naționale, la nedeplinătatea și falsificarea ei.

„Nu putem să ne legăm cu forța nici de trecutul nostru, nici chiar de glia pe care trăim. Din ele vom scoate numai directiva, încolo mersul gândirii noastre trebuie să fie slobod, motivele de inspirație ale unui poet pot fi oaricare [...]” (p. 529).

Mihai Eminescu, spune S. Pușcariu, a fost cel dintâi poet român care a abordat

„[...] toate problemele eterne ale vieții acesteia, care în orice colț al lumii rămân aceleași și se deosebesc pretutindeni numai prin felul în care sunt înțelese. Cunoscător adânc al literaturii universale, al marilor filosofi, cu deosebire germani, Eminescu a fost, în viața lui întregă, preocupat de enigmele firii, cărora geniul său cerca să le dea dezlegare. În lanțul gânditorilor universali el apare ca un gânditor nou străbătând profunzimi fără fund, înălțându-se în regiuni fără margini. Și aceste preocupări ale lui le-a exprimat *românește* [...]” (*ibidem*).

Astfel, expresia însăși a limbii române s-a lărgit (ca o haină strâmtă și nedeprinsă încă să cuprindă astfel de idei),

„[...] a devenit accesibilă pentru orice conținut. Căci Eminescu nu-i filosof rece și logician liniștit, ci înainte de toate omul elanului sufletesc, artistul pasionat, care rupe zăgazuri și creează forme nouă. Niciodată pasiunea omenească n-a pătruns în versuri românești cu atâta putere elementară și comunicativă, pe care nimic nu e în stare s-o înlănțuie, decât doar simțul pentru frumos, armonia în care e exprimată” (p. 529–530).

Elocventă este pledoaria lui S. Pușcariu pentru modul în care M. Eminescu vedea „primejdia străinismului”, ceea ce cu îndârjire a fost de atunci și până astăzi numit xenofobie („profesează o xenofobie generală” zice Ion Vianu), fiindcă este un „consecrator absolut, urăște liberalismul” (în perioada „Curierului de la Iași”, M. Eminescu scrisese un text în care pleda pentru cosmopolism, în defavoarea „naționalilor”). S. Pușcariu consideră relevant înțelesul pe care M. Eminescu îl dă cuvântului *străin*, „vorbă românească atât de bogată în conținutul sentimental”, care a „primit, pentru poporul nostru, veac după veac, un sens din ce în ce mai pregnant”. Conservatorismul țaranului român, care l-a salvat ca etnicitate independentă, „face ca *străin* să însemneze în ultimă analiză chiar și locuitorul român din satul vecin”, cum se poate vedea din doinele de înstrăinare ale fetelor de măritat. Concluzia de mult bun simț a analistului S. Pușcariu este:

„Cam în acest sens îl întrebuițează Eminescu. Primejdia străinismului el n-o vede, decât arare, în popoarele învecinate și e unul care a înțeles că de la străinii mai înaintați în cultură putem primi influențe, întru cât ele sunt potrivite cu firea noastră” (p. 530).

În textul Conferinței din 1909, Sextil Pușcariu dovedește un acut spirit critic vizionar, avertizându-și contemporanii că

„[...] este o nedreptate strigătoare la cer de a strivi un suflet atât de complex ca al lui Eminescu în cuvântul atât de palid și unilateral «pesimist»!” (*ibidem*).

După tonul persiflator al rândurilor care condamnă „etichetarea” cu orice preț a exponatelor dintr-o imaginară galerie literară, putem deduce că, pentru inspiratul exeget, și termenul „romantic”, obstinat alipit până azi de numele lui Mihai Eminescu, este o blocadă interpretativă ce se cere încă asaltată, cu mai multe și mai diverse mijloace. Ideea, deși implicită, este de o mare deschidere și modernitate, consfințind simțul previzionar al lui Sextil Pușcariu.

Condeiful tânărului profesor și critic are o vioiciune și o fină ironie care merită consemnată și sub aspect stilistic:

„Să-mi dați voie să fac abatere de la această clasare [respectiv Eminescu pesimist], căci mi se pare că nu e nimic mai nepotrivit decât a face din istoria literaturii unui popor o galerie împărțită în odăite în care scriitorii se înșiră ca niște figuri de ceară etichetate. De întri, ai la stânga pe cei ce-au scris proză, iar la dreapta pe poeți. La aceștia ia acces pe ușița pe care scrie «lirici» sau pe cea cu inscripția «epici». Și, dând perdeaua la o parte, vei găsi figuri imitate în ceară desăvârșit, în afară de suflet, în locul căruia li se

agață de gât un carton cu inscripții ca «pesimist», «optimist», «romantic», «realist», «decadent» sau chiar «poporanist» (ibidem).

Și, mai departe, Sextil Pușcariu explicitează complexitatea sufletului eminescian, aproape de felul în care mult mai târziu Lucian Blaga va vorbi despre sufletul românesc călător sub zodii „dulci-amare”:

„A fost pesimist, cum nu se putea să fie altfel un suflet atât de pasionat ca al său, osândit de la fire să simtă însutit durerea oricărei nedreptăți, dar cu același drept putem spune că cel ce a scris *La arme!* a fost un optimist, ce credea cu tărie că în poporul nostru este putere de viață și fapte mari și și-a cheltuit o uriașă parte din puterea sa de muncă pentru a-l îndruma consecvent, prin înțeleptul său scris pe căile fericitoare” (ibidem).

La fel, observă criticul, M. Eminescu a fost romantic, dar și realist, citând versurile celebre din *Venere și Madonă (Suflete! De-ai fi chiar demon, tu ești sfântă prin iubire, / Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond)*:

„Acesta-i cel mai frumos imn ce se putea aduce realității, dreptului ei de a fi așa cum este! Nu, Eminescu n-a fost ca acel maestru al antichității care-a sfărmat brațele Venerei sale găsite la Milo, el n-a distrus, ci a creat numai, a creat însăși poezia românească!” (p. 531).

Substanța sufletească intimă a lui Eminescu trebuie subsumată prioritar, ca în cazul nici unui alt român, „inconștientului” stilistic românesc și „personanțelor” acestuia, spune L. Blaga, mult mai târziu, în 1944. E adevărat însă că revelarea matricei stilistice românești a „fost înlesnită de o inducție catalitică”, respectiv de cultura germană. Sextil Pușcariu nota și el, cu decenii înainte, că Mihai Eminescu a „înțeles chiar că de la străinii mai înaintați în cultură putem primi influențe, întru cât ele sunt potrivite cu firea noastră”. Contribuția exegezei lui S. Pușcariu din textul discursului omagial din 1909 constă tocmai din puterea de complinire a argumentelor invocate în favoarea suprapunerii duhului eminescian cu sufletul românesc, analiză și problematică care dezvoltă și aspectul limbii ca expresie integrală, a perfecționării ei, a descoperirii formelor ideale, într-un cuvânt crearea limbii poetice românești. Totodată, S. Pușcariu are observații și nuanțări, actuale prin prospețimea lor, privind principiul teoretic al naționalității în artă, dezbătut, cum se știe, în multe articole eminesciene.

Analistul în care se transfigurează autorul discursului ține să precizeze că studiile acestea au fost făcute „cu luciditatea unei minți creatoare și cu sufletul admirator al unui mare poet”, așa încât substanța ideatică prinde viață,

„[...] primește de la sine nota aceea particulară care-i aparține numai ei, care nu se poate găsi la nici un alt popor din lume, care formează partea de prinso ce o putem aduce noi la marea operă de cultură universală” (p. 529).

Mai mult, sufletul românesc este în duhul eminescian și atunci când el înseamnă o matrice de gândire, o *forma mentis* așa zice, pentru „motive vecinic umane”

„[...] și mai ales limba – adaugă S. Pușcariu – care prin cuvintele populare și bătrânești strâng în forma lor românească noțiuni universale, acomodându-le la felul cum ele au fost pricepute și exprimate de români în curs de multe sute de ani” (*ibidem*).

Acuitatea observației lui Pușcariu asupra mentalității românești specifice prin care Mihai Eminescu tratează temele universale este de o limpezime aparte și are o viziune modernă, afină cu actualitatea părerilor pe care le împărtășesc, precum și cu arealul de argumente din viziunea lui T. Vianu, însemnat exeget al operei poetului, și care explică românismul eminescian prin aceea că el este tocmai punctul în care se întrunesc „înfrâuririle formației sale cu vâna care urcă din straturile adânci ale inspirației populare și poate din *amintirile depuse în sânge* [subl. n.]” (Vianu T. 1974, p. 64–65).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Bot 2003 = Ioana Bot, *Istoria și anatomia unui mit cultural*, în Ioana Bot (coord.), *Mihai Eminescu, poet național român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003.
- Blaga 1944 = Lucian Blaga, *Spațiul mioritic în Trilogia culturii*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.
- Caracostea 1980 = D. Caracostea, *Contribuția noii generații*, în idem, *Arta cuvântului la Eminescu*. Ediție îngrijită, note, addendă bibliografică și indice de nume de Nina Apetroaie. Studiu introductiv de Ion Apetroaie, Iași, Editura Junimea, 1980.
- Marian 2003 = Rodica Marian, *Hermeneutica sensului. Eminescu și Blaga*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2003.
- Marian 2003a = Rodica Marian, *Despre ambivalența emiesciană. Mărcile coexistenței plutonicului cu neptunicul*, în Marian 2003, p. 5–22.
- Marian 2003b = Rodica Marian, *Sextil Pușcariu despre Eminescu. Cernăuți. 1909*, în Marian 2003, p. 101–108.
- Popovici 1968 = D. Popovici, *Poezia lui Mihai Eminescu*, București, Editura Tineretului, 1968.
- Pușcariu 1909/1974 = Sextil Pușcariu, *Mihai Eminescu*, în „Junimea literară”, VI, 1909, nr. 7–8, p. 130–135; reprodus în Pușcariu 1974, p. 525–531.
- Pușcariu 1974 = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*. Ediție de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974.
- Vianu I. 2013 = Ion Vianu, *Umilire și exaltare*, în „Apostrof”, XXIV, 2013, nr. 5 (276), p. 6 (traducere a unui articol apărut la Viena în mai 2013 în revista „Wespennest”).
- Vianu T. 1974 = Tudor Vianu, *Mihai Eminescu*, Iași, Editura Junimea, 1974.

SEXTIL PUȘCARIU’S VIEW ON M. EMINESCU’S WORK

(Abstract)

The national character of M. Eminescu’s work has often been overemphasized by Eminescu scholars, although such assessments have not always been grounded in evidence from the authentic lyrical roots of autochthonism. Sextil Pușcariu, outstanding linguist and scholar, was among the first specialists to deserve praise for an insightful and appropriate interpretation of Eminescu’s ‘Romanianness’. In an early article, Sextil Pușcariu set out to prove, in objective restrained terms (unlike so much declamatory and bombastic Eminescu criticism at the time), that the poet undeniably belonged to Romanian spirituality.

Pușcariu's remarks on the specific Romanian mentality through the lenses of which Eminescu wrote about universal themes are especially powerful and indicate a modern vision which has been confirmed by some contemporary Eminescy scholars. Pușcariu's insightful interpretation is also corroborated by T. Vianu, a major critic of Eminescu's work, who explains Eminescu's Romanian-ness as a result of the meeting point between "his cultural formation and the roots that spring from the deep well of folkloric creativity and perhaps from *the memories kept in the blood*".

Cuvinte-cheie: *pesimist, optimist, romantic, realist, tradiționalist.*

Keywords: *pessimism, optimism, Romanticism, realism, traditionalism.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
rodi.marian@gmail.com*